

УДК 94(477+438)(092) «1945/1947»

В. Ю. Прокопов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЛЬ ВАСИЛЯ ГАЛАСИ У ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАКЕРЗОННІ 1945–1947 рр.

Розглянуто діяльність Василя Галаси в налагодженні співпраці ОУН та УПА з польським населенням, націоналістичним підпіллям та польською адміністрацією на Закерзонні в 1945–1947 рр.

Ключові слова: В. Галаса, Закерзоння, ОУН, УПА, поляки, підпілля.

Прокопов В. Ю. Роль Василя Галасы в польско-украинском взаимодействии на Закерзонье 1945–1947 гг.

Рассмотрена деятельность Василия Галасы в налаживании сотрудничества ОУН и УПА с польским населением, националистическим подпольем и польской администрацией на Закерзонье 1945–1947 гг.

Ключевые слова: В. Галаса, Закерзонье, ОУН, УПА, поляки, подполье.

У дослідженнях українського визвольного руху чільне місце посідає біографістика. Василь Галаса був одним із тих, хто за рахунок власної праці й таланту пройшов шлях від низових ланок до вищих щаблів керівництва підпілля. Але, на жаль, його постать не популярна серед істориків, наукових досліджень його біографії немає.

До середини 1947 р. на північно-східних теренах сучасної Польщі, відомих під назвою Закерзоння, існувало потужне українське підпілля ОУН, підкріплене військовими з'єднаннями УПА, що мало на меті визволення та охорону місцевого населення від більшовицької загрози та польського насильства. Своєрідністю регіону була етнічна різноманітність населення. Від врахування особливостей міжетнічних відносин у цьому просторі залежала як ефективність боротьби УПА, так і загалом доля польського й українського населення.

Щодо самого Закерзоння існує досить значний масив літератури, де український визвольний рух (далі – УВР) висвітлено з різних боків та подано загальний нарис політики ОУН щодо поляків. Це передусім робота українського історика діаспори П. Мірчука, який вивчав пропагандистську роботу на Закерзонні серед поляків. Він опублікував декілька документів, що ілюстрували намагання оунівців порозумітись із поляками [16]. За радянських часів тема УПА для дослідників була заборонена або мала вкрай ідеологізований характер. У сучасній українській історіографії тема україно-польських відносин досить популярна. Ю. Киричук висвітлював тему УВР глибше, ілюстрував пропагандистську роботу українців із польською адміністрацією та військом, а також з польським підпіллям [10]. Найбільш близька до нашої теми праця А. Русначенка, який проаналізував політичну роботу мережі та лідерів ОУН Закерзоння з поляками та націоналістичним

підпіллям [18]. У своїх розвідках В. В'ятрович також висвітлював діяльність В. Галаси, пов'язану із забезпеченням рейдових відділів політичними інструкціями та пропагандистським матеріалом [4; 5]. Дослідник проаналізував стратегічне положення Закерзоння, вигідне для пропаганди серед інших народів, що й було використано лідерами ОУН краю [7]. У монографії В. В'ятровича, присвяченій польсько-українському конфлікту 1940-х рр., наведено важливі дані про серйозність намірів співпраці ОУН з польським підпіллям та місцевим польським населенням, уточнено місце В. Галаси в процесі мирних переговорів [8]. У довідниках П. Содоля подано інформацію про самого В. Галасу і його публікації в підпіллі [19; 20]. Таким чином, в історіографії можна знайти багато відомостей про політичну діяльність ОУН на Закерзонні, але залишається цілісно не вивченою як сама постать В. Галаси, так і окремо питання його особистої ролі у польсько-українській взаємодії.

Мета нашого дослідження полягає в розгляді різновекторної діяльності Василя Галаси з розширення україно-польської взаємодії в 1945–1947 рр., аналізі його особистого внеску в цю працю та її результатів. Матеріал викладено за проблемно-тематичним принципом, коли охарактеризовано окремі ділянки роботи (організаційної, ідеологічної, агітаційної).

У дослідженні розглянуто документи як опубліковані, так і неопубліковані. Опубліковані документи взято з видань «Літопису УПА» [14; 15], окремих збірках [17; 21–23], додатків до наукових робіт [6; 16]. Неопубліковані матеріали знаходяться в Галузевому державному архіві СБУ [10], Архіві Центру досліджень визвольного руху в колекції М. Онишкевича та М. Лебеда [1; 2].

Оскільки Галаса був провідником досить високого рівня, до розгляду будемо залучати звіти його підлеглих – працівників нижчих ланок, що дозволить зрозуміти особливості діяльності організації та роль у ній В. Галаси. Використовуючи документальні джерела: а) інструкції надрайонних та районних референтів, самого В. Галаси, КП ОУН Закерзоння; б) різноманітні звіти керівників референтур – інформативні, організаційні, політичні, звіти рейдових підрозділів УПА; в) пропагандистські листівки, брошури; г) програмові документи ОУН(б); д) матеріали зізнань із кримінальних справ на членів ОУН та УПА та самого В. Галаси, ми зважали на вірогідність свідомого викривлення інформації [10].

Важливим джерелом інформації є також мемуари. Існує велика кількість опублікованих спогадів учасників підпілля ОУН та відділів УПА на Закерзонні. Але найбільш значимі спогади Василя Галаси, його дружини Марії Савчин, Івана Кривуцького [9; 12; 13].

Василь Галаса (псевдоніми Назар, В'юн, Орест, Зенон, Орлан, Дніпровський, Зенон Савченко, О. Назаревич) народився 1920 р. у селі Олесин (сучасного Бережанського району Тернопільської області). Займав провідні посади в підпіллі Організації Українських Націоналістів на

Тернопільщині 1941–1943 рр. окружного рівня (Тернопільська, Бережанська, Чортківська округи) [19, с. 73].

У період, який ми розглядаємо (1945–1947), В. Галаса очолював політично-пропагандистську референтуру Крайового Проводу ОУН Закерзоння та був заступником крайового провідника Окраїнних західноукраїнських земель (ОСУЗ) Я. Старуха (псевдо Стяг) [9, с. 66–68]. У 1948–1953 рр. Галаса був крайовим провідником Північно-Західних українських земель (ПЗУЗ). У 1953 р. його разом з дружиною підступно захопили органи держбезпеки СРСР. Сім років В. Галаса провів в ув'язненні. З 1960 по 2002 рр., до смерті, проживав у Києві [19, с. 73].

Ще в липні 1944 р. між Польським Комітетом Національного визволення та урядом СРСР було складено угоду про кордон за лінією Керзона, коли українські етнічні землі Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння потрапляли під юрисдикцію польської держави [21, с. 63]. 9 вересня того ж року між керівництвом УРСР та Польським Комітетом Національного визволення було підписано угоду про евакуацію українського населення з Польщі і польських громадян з території України. Українці, ясна річ, не бажали полишати власні домівки і тому до них влада почала застосовувати примус, що супроводжувався акціями терору польських регулярних військ та націоналістичного підпілля [21, с. 94, 97–99]. У цей час ОУН видала велику кількість листівок та відозв до польського населення, щоб воно не йшло за більшовицькою політикою, яка посилює ворожнечу між обома народами [16, с. 163–165].

Навесні 1945 р. на Перемищину прибув Ярослав Старух (Стяг) як новий крайовий провідник. Після відступу фронту на Захід та оприлюднення домовленостей між СРСР та комуністичною Польщею потреба переформатування Закерзоння згідно з новими умовами стала нагальною. Край поділили на три округи, що збігалися з тактичними відтинками (ТВ) УПА. Другою та третьою округами керував Я. Старух. Перша (Лемківщина та Перемищина) знаходилася під опікою В. Галаси, який мав на той час псевдонім Дніпровський [15, с. 577]. Мережа ОУН на Закерзонні відтоді поділялася на округи, надрайони, райони, куці та станиці.

На першій нараді-зустрічі В. Галаси та Я. Старуха було визначено завдання та план дій на майбутній період. Головними цілями діяльності були: налагодження відносин із польським підпіллям Армії Крайової (АК) і місцевим польським населенням, поширення інформації про національно-визвольну боротьбу, її мету, політичну платформу, агітація за спільну антибільшовицьку боротьбу, політично-пропагандистська робота в Польщі шляхом рейдів. В. Галаса мав написати ідеологічну працю про україно-польські взаємини [9, с. 66–68]. Ці конкретні політичні та організаційні завдання він повинен був здійснювати на своєму терені.

У першу чергу перед проводом краю постало завдання організації боротьби з переселенням, що розгорталася разом з акціями терору польських збройних сил проти українського населення. Військовий спротив був крайнім

засобом впливу на противника. Українці намагались довести словесними – пропагандистськими методами, що не мають наміру воювати з Польською державою або польським народом, а лише захищають свою територію та населення [18, с. 189–191]. Тому польський відтинок політичної праці був найбільш пріоритетним.

Проводилася масштабна робота з відвернення збройних зіткнень та за можливості залучення поляків на український бік шляхом розповсюдження листівок [16, с. 167, 168]. За сприяння Галаси було організовано зустрічі з окремими представниками адміністрації, офіцерами Війська Польського (ВП), священниками. Зокрема, 10 серпня 1945 р. за ініціативою Галаси відбулись переговори районних керівників ОУН з владою міста Лісько, комендантами міліції, Ужонду Безпеченства (польською службою безпеки), повітовим головою Польської партії робітничої. Крім того, члени ОУН зустрічались з окремими представниками Війська Польського, які бажали перемовин і порозуміння між народами. Підлеглі В. Галаси, політично-пропагандистського референта крайового проводу, як політвихователі у відділах УПА здійснювали інформаційно-пропагандистські рейди до польських селищ та пояснювали політичну позицію українців [9, с. 74, 75]. Серед них був і референт пропаганди надрайону «Холодний Яр» Ярослав Пеців (псевдонім Вадим), який інструктував підлеглих стосовно того, як проводити особисті зустрічі з польськими родинами. Такою пропагандою мали займатися кваліфіковані кадри з детальним роз'ясненням політичної позиції ОУН та УПА. Політичні гасла треба було ілюструвати конкретними прикладами [17, с. 107, 108, 246].

На початку 1946 р. КП видав інструкцію для членів ОУН та УПА, у якій, крім інших організаційних питань, було вказано про дотримання вимог із брошури В. Галаси «Короткі вказівки для тих, які йдуть у рейд на Словаччину». Ці вказівки стосувались як тактики бою на чужій території, так і поведінки зі своїм та, особливо, чужим населенням, що мало бути підкреслено чемним [1].

Існують численні звіти про діалог із поляками, які обіймали різні посади. Наприклад, зі звіту про зустріч провідника V району (надрайону «Холодний Яр», підлеглого В. Галаси) Ігоря та пропагандиста того ж району Сокола з повітовим головою Польської партії робітничої: «Гером, очевидно, що останній розумів політичну помилковість повсюдного виселення українців з цих теренів, що призведе до відплатних дій УПА. Під час акцій виселення ВП (у яких брали участь й радянські солдати, перевдягнуті в польську уніформу), що супроводжувалися пограбуванням та побиттям людей, страждало і польське населення. Гер обіцяв посприяти, щоб у Ліському районі не відбулось загострення ситуації і підрозділи ВП припинили виселення» [2; 22, с. 476–480].

Масовість спілкування українського підпілля з поляками підтверджують «Короткі вказівки для тих, які зустрічаються з поляками», де тезово та спрощено для розуміння пересічного повстанця було пояснено, як

він має себе поводити і що обговорювати під час зустрічей. Ці вказівки поширював крайовий провід для виконання повстанцями Закерзонського краю, тому не виключено, що їх автор В. Галаса [22, с. 559, 560].

В. Галаса переймався не тільки організаційними проблемами впровадження політичної лінії. Він був також автором знакових ідеологічних творів. Так, у 1945 р. вийшла у світ його брошура «Українсько-польські взаємини» під псевдонімом Зенон Савченко. Цей твір мав переконати поляків, що УПА не має на меті знищення всього польського. На основі історичних фактів автор доводив, що ворогування Польщі з Україною завжди призводило до втрат з обох сторін, а головним ворогом він вважав більшовизм, який можна подолати лише спільними зусиллями. Згодом цю працю перевидавали сім разів – по три українською і польською та одного разу англійською [3; 6, с. 15–38].

Інформація про втілення політичної лінії та вказівок проводу ОУН щодо пропагандистської роботи серед польського та українського населення відома з політичних звітів районів, якими опікувався В. Галаса. Наприклад, зі звіту від провідника V району «Бескиду» Левка виходить, що лише за грудень 1945 р. було розповсюджено 200 «летючок» серед Війська Польського. Серед місцевого польського населення поширено 150 листівок «Поляки переселенці», окремо 50 листів розіслано до місцевих впливових поляків, а 100 до самої Польщі. Автор звіту особисто проводив бесіди з поляками на тему добросусідських відносин [14, с. 316, 317].

Поляки по-різному ставилися до співпраці з українцями. Зі звіту за квітень 1947 р. видно, що ті, які жили серед більшості українців, нормально приймали повстанців та із зацікавленням читали літературу. І навпаки, у селах з більшістю польського населення ставлення до українських партизанів було насторожене, а інколи й вороже (особливо після загибелі К. Сверчевського) [14, с. 744, 745]. Дане питання, на наш погляд, потребує окремого дослідження.

Спроби порозумітися з націоналістичним польським підпіллям було зроблено по всьому Закерзонню. У терені, підпорядкованому В. Галасі, зустрічі проходили з місцевими командирами АК, які вирішували питання на локальному рівні. Наприклад, у квітні 1945 р. на теренах I округи за ініціативи КП ОУН та В. Галаси (який у той час знаходився в селі Турниця) відбулося декілька зустрічей з представниками АК. Перемовини в с. Селиська Березівського повіту вів з українського боку Іван Кривуцький (псевдонім Аркадій) та районний керівник ОУН Борис, а з польського – капітан АК Пірат-Дража. Їм вдалось домовитись про припинення взаємних нападів на території прилеглих сіл. За сприяння Орлана зустрічі з польським підпіллям відбулися й на Ряшівщині [12, с. 56, 57; 18, с. 195]. Перемовини з представниками польського руху опору тривали майже рік, але результати були вже влітку 1945 р. – взаємне протистояння між підпіллями майже припинилось, налагоджувалася співпраця [8, с. 206; 10, файли 7617, 7618].

Пропагандистські рейди на територію Польщі готували заздалегідь. Якраз В. Галаса займався й детальним інструктажем щодо їх проведення. У 1946 р. він склав брошуру «Рейди і політично-пропагандивна робота серед польського населення». Стрільці мали роздавати листівки та літературу в кожному селі, писати кличі на парканах. Головними темами пропаганди були: наголошення на боротьбі УПА за власну землю без жодного нападу на чужу, загроза з боку більшовицької Москви для Польщі. Українці переконували, що лише об'єднання всіх поневолених народів у боротьбі проти сталінізму може дати успішний результат, а також агітували польське та єврейське населення за дружні відносини з представниками українського визвольного руху [8, с. 212; 22, с. 704–721].

Саме на польські терени припадала найбільша кількість пропагандистських рейдів з метою розширення антибільшовицького фронту боротьби за визволення всіх націй. Ще в травні 1945 р. командування УПА видало наказ про такі рейди серед польського населення [Там само, с. 211].

Вибори до Установчого сейму Польщі, від результатів якого багато чого залежало як для самих поляків, так і для українців, було проведено в січні 1947 р. За підготовкою та перебігом виборів українське підпілля уважно стежило, але за інструкціями проводу втручатись не мало права. Слід було лише продовжувати розповсюдження революційних видань [23, с. 176–177]. Наприклад, у 1946 р. В. Галаса під псевдонімом З. Савченко написав аналітичну брошуру «Польща перед виборами», прогнозуючи результати та розподіл політичних сил після виборів. За його свідченнями під час допитів радянськими слідчими, спочатку це був аналітичний звіт, який згодом Я. Старух (Стяг) видав як брошуру [10, файл 7430]. Наразі цю брошуру не виявлено [20, с. 221].

Протягом зими 1946–1947 рр. сотня Володимира Щигельського (псевдонім Бурлака) здійснила пропагандистський рейд на Засяння, по польських селах. Наказ надійшов від провідника Орлана на замовлення польського підпілля, яке на той час майже припинило своє існування. Метою цього заходу була антикомуністична пропагандистська кампанія серед поляків перед виборами до сейму. Під час рейду повстанці навіть співали польських пісень [4].

В інтерв'ю «Віснику Закерзоння» (2002) В. Галаса зазначав: «Ми закликали під час виборів голосувати за партію Міколайчика... за польські демократичні сили, а не за більшовицькі». Натомість керівництво ОУН не плекало великих надій на польські антикомуністичні сили. У ставленні до українців поляки всіх таборів виявляли єдність [9, с. 246]. Хоча можна припустити, якби перемогла Польська селянська партія, такого остаточного вирішення українського питання, як операція «Вісла», не було б.

В умовах польсько-українського етнічного прикордоння від керівництва ОУН вимагали зменшити антагонізм між народами та перейти до співпраці. Основний напрямок відносин із поляками було задекларовано В. Галасою в брошурі «Українсько-польські взаємини», настановами якої націоналісти намагалися керуватись. Тут бачимо тези з історичним

контекстом, у яких було доведено згубність для двох народів ворожнечі перед спільним ворогом – більшовизмом. «Лише співпраця польського народу з українським і другими поневоленими народами являється передумовою до здобуття польської незалежної держави. Український нарід завсіди був схильний до порозуміння та співпраці з поляками. Таке його становище і сьогодні. Але до цього необхідно полякам змінити своє відношення до українців і їх державної проблеми – перш за все в своєму інтересі. Ми не хочемо ворогувати з польським народом, а навпаки, ми хочемо разом з ним боротися проти спільного ворога, разом перемогти і після перемоги жити в добросусідських взаєминах» [6, с. 38]. За ініціативи та посередництва В. Галаси відбувався діалог українців з польською владою, у результаті якого в деяких районах домовились про припинення протистояння та виселення українського населення. На місцевому рівні також за участю В. Галаси вдалося досягти перемир'я з польським націоналістичним підпіллям і скоординувати дії у пропаганді та збройній боротьбі. Організаторський та дипломатичний талант Орлана, притаманний йому, дозволив ефективно проводити пропагандистську роботу. Найбільш масовою вона була під час рейдів углиб Польщі. Вони проводилися без наміру грабунку та наживи, як це стверджувала комуністична пропаганда, а з метою привернення уваги простих поляків до загрози більшовизму. Таким чином, В. Галаса проявив себе ідеологом та організатором співпраці з поляками на Закерзонні.

Польсько-українське порозуміння було стратегічною метою українського визвольного руху на Закерзонні в 1945–1947 рр., але, на жаль, цей напрям не був реалізований повною мірою. І все ж таки Василь Галаса зробив суттєвий внесок у співпрацю українського та польського народів.

Бібліографічні посилання

1. Архів Центру Досліджень Визвольного Руху. – Ф. М. Лебеда.
2. Там же. – Ф. М. Онишкевича. – П. 19. – Файли № 1–10.
3. Там же. – П. 66. – Файли № 1–31.
4. **В'ятрович В.** Сотенний «Бурлака» / В. В'ятрович. – Л., 2000; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.oun-upa.info/burlaka/index.html>
5. **В'ятрович В.** Рейди УПА теренами Чехословаччини / В. В'ятрович. – Торонто; Л., 2001; [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.oun-upa.info/rejdy/>
6. **В'ятрович В.** Брошура референта пропаганди ОУН Закерзонського Краю Василя Галаси 1945 р. / В. В'ятрович // Український визвольний рух. – Л., 2003. – Зб. 2. – С. 15–38.
7. **В'ятрович В.** Український визвольний рух на Закерзонні в 1944–1947 роках / В. В'ятрович // Там же. – Л., 2008. – Зб. 12. – С. 181–196.
8. **В'ятрович В.** Друга польсько-українська війна 1942–1947 / В. В'ятрович. – К., 2011.
9. **Галаса В.** Наше життя і боротьба. Спогади / В. Галаса. – Л., 2005.
10. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. 74914. Галаса Василь.
11. **Киричук Ю.** Український національний рух 40–50 років XX століття: ідеологія і практика / Ю. Киричук. – Л., 2003.
12. **Кривуцький І.** «Де срібнолентий Сян пливе...» / І. Кривуцький. – Л., 2003.

13. Літопис Української Повстанської Армії / Марія Савчин. Тисяча доріг. – Торонто; Л., 1995, – Т. 28.
14. Літопис УПА. – Торонто; Л., 2001. – Т. 34.
15. Літопис УПА. Нова серія. – К.; Торонто, 2007, – Т. 9.
16. **Мірчук П.** Українська Повстанська Армія 1942–1952 / П. Мірчук. – Л., 1991.
17. Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР. Збірник документів / за ред. Є. Місила. – Л., 2007.
18. **Русначенко А.** Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х рр. / А. Русначенко. – К., 2002.
19. **Содоль П.** Українська Повстанча Армія, 1943–49 рр. Довідник перший / П. Содоль. – Нью-Йорк, 1994.
20. **Содоль П.** Українська Повстанча Армія, 1943–49 рр. Довідник другий / П. Содоль. – Нью-Йорк, 1995.
21. **Сергійчук В.** Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. – Т., 1997.
22. **Сергійчук В.** Український здвиг: Закерзоння. 1939–1947 / В. Сергійчук. – К., 2004.
23. **Шаповал Ю.** ОУН і УПА на терені Польщі (1944–1947 рр.) / Ю. Шаповал. – К., 2000.

Надійшла до редколегії 13.02.2014